

Temperament – jego istota, źródła i wpływ na społeczne zachowania człowieka

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Gra interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jan Strelau, Bogdan Zawadzki, *Psychologia różnic indywidualnych*, Gdańsk 2008, s. 780.
- Źródło: Marcin Charczyński, *Temperament – to się przydaje*, 2003 r., dostępny w internecie: psychologia.edu.pl [dostęp 1.02.2021 r.].

- Źródło: Jan Strelau, *Temperament w pigułce*, 2018 r., dostępny w internecie: charaktery.eu [dostęp 1.02.2021 r.].
- Źródło: Elżbieta Mikołajczyk, Jerzy Samochowiec, *Cechy osobowości u pacjentek z zaburzeniami odżywiania*, „Psychiatria” 2004, nr 1 (2), s. 93.
- Źródło: Tadeusz Sankowski, *Wybrane psychologiczne aspekty aktywności sportowej*, 2001 r., dostępny w internecie: wbc.poznan.pl [dostęp 1.02.2021 r.].
- Źródło: Jan Parandowski, *Alchemia słowa*, Warszawa 1986, s. 201.

Temperament – jego istota, źródła i wpływ na społeczne zachowania człowieka

Źródło: John Simitopoulos, domena publiczna.

Materiał jest częścią serii „**Inne spojrzenie**”.

((Jan Parandowski

Alchemia słowa

W mowie potocznej przejawiają się wszystkie ludzkie temperamenty, wady i cnoty, zawody, ułomności, dziwactwa.

Źródło: Jan Parandowski, *Alchemia słowa*, Warszawa 1986, s. 201.

Każdy człowiek jest inny. Każdy ma swoje wady i zalety, dziwactwa, ale i swój temperament. Według Jana Parandowskiego wszystko to objawia się w mowie. Czy się z tym zgadzasz? Czy też wystarczy obserwować zachowanie człowieka, aby móc określić jego temperament?

Twoje cele

- Wyjaśnisz, czym jest temperament.
- Omówisz determinanty temperamentu.
- Przeanalizujesz wybrane teorie temperamentu.

Przeczytaj

Czym jest temperament?

Pojęcie „temperament” bywa niejednoznacznie rozumiane przez różnych badaczy tej problematyki. W ujęciu Jana Strelaua i Bogdana Zawadzkiego, czołowych polskich badaczy temperamentu, ma on kilka podstawowych charakterystyk:

- stanowi część struktury osobowości (pod warunkiem, że osobowość rozumiemy jako zespół cech);
- charakteryzuje się względną stałością w ciągu życia w porównaniu z innymi charakterystykami zachowania;
- ma podłoże biologiczne;
- jego cechy obecne są już od wczesnego niemowlęctwa, a ponadto występują także w świecie zwierząt.

Badacze ci proponują następującą definicję temperamentu:

” Jan Strelau, Bogdan Zawadzki

Psychologia różnic indywidualnych

Temperament odnosi się do względnie stałych cech osobowości, występujących u człowieka od wczesnego dzieciństwa i mających swoje odpowiedniki w świecie zwierząt. Będąc pierwotnie zdeterminowany przez wrodzone mechanizmy neurobiochemiczne, temperament podlega powolnym zmianom spowodowanym procesem dojrzewania oraz indywidualnie specyficznym oddziaływaniom pomiędzy genotypem a środowiskiem.

Źródło: Jan Strelau, Bogdan Zawadzki, *Psychologia różnic indywidualnych*, Gdańsk 2008, s. 780.

Teorie temperamentu

Można powiedzieć, że temperament odnosi się do formalnej charakterystyki zachowania, jego dynamiki, z kolei osobowość do treściowych aspektów zachowania. Badacze mają jednak w tej kwestii zróżnicowane poglądy, co znajduje swój wyraz w poniżej opisanych wybranych teoriach temperamentu. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w polskiej tradycji naukowej odróżnia się pojęcia temperamentu i osobowości, choć według niektórych badaczy pojęcia te są tożsame. Poniżej zostaną przedstawione wybrane teorie i typologie temperamentu.

Tak jak każdy z nas ma inny wygląd, tak samo różnimy się pod względem temperamentów.
Źródło: Jens Johnsson, domena publiczna.

Typologia Hipokratesa i Galena

Pierwsza typologia temperamentu powstała już w starożytności, a jej autorstwo przypisuje się Hipokratesowi i Galenowi. W IV wieku p.n.e. **Hipokrates** wyodrębnił cztery soki organizmu: krew, flegmę, czarną i żółtą żółć, a ich proporcja odpowiadała za stan zdrowia. Myśl tę wykorzystał **Galen** 600 lat później, tworząc pierwszą typologię temperamentu. Wyróżnił dziewięć temperamentów, wśród których cztery zależą bezpośrednio od przewagi jednego z czterech soków organizmu. Typy te to:

- **sangwinik** (z łac. *sanguis* – krew);
- **choleryk** (z gr. *chole* – żółć);

- **melancholik** (z gr. *melanos* – czarny, *chole* – żółć);
- **flegmatyk** (z gr. *phlegma* – flegma, śluz).

Koncepcja ta przetrwała stulecia i psychologowie nawiązują do niej do dziś.

Interakcyjna koncepcja temperamentu Alexandra Thomassa i Stelli Chess

Jest to koncepcja opisowa. Autorzy uważali, że temperament odpowiada na pytanie „w jaki sposób?”. Jego cechy ujawniają się już w niemowlęctwie. Teoria ta powstała na podstawie obserwacji dzieci od 6. tygodnia życia. Zaobserwowane różnice między nimi stały się przyczyną wyodrębnienia dziewięciu wymiarów temperamentu:

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Na podstawie tych cech autorzy koncepcji wyróżnili trzy rodzaje temperamentu u dzieci:

dzieci o temperamencie łatwym

rytmiczne, wykazujące tendencję do kontaktu, łatwo adaptujące się, wykazujące dobry nastrój i małą intensywność reakcji;

dzieci o temperamencie trudnym

będące przeciwieństwem dzieci o temperamencie łatwym;

dzieci powoli rozgrzewające się

mające cechy pośrednie: średnią rytmiczność, unikające nowości, średnio adaptujące się, o małej reakcji negatywnej na nowy bodziec, ich nastrój zmienia się z negatywnego na pozytywny w miarę oswojania się z sytuacją.

Z punktu widzenia wychowania i edukacji szczególnej uwagi wymagają dzieci o trudnym temperamencie – stanowią one około 10% populacji dzieci, a ich konstelacja temperamentu szczególnie naraża je na zaburzenia w zachowaniu. Jednak zaburzenia wystąpić mogą jedynie wtedy, gdy wystąpi jednocześnie długotrwała rozbieżność

między temperamentem a warunkami środowiskowymi, w jakich żyje dziecko. Autorzy koncepcji podkreślają, że żadna konstelacja sama w sobie nie prowadzi do zaburzeń, choć temperament trudny, ze względu na to, że sprawia rodzicom i wychowawcom „trudności” w odpowiednim dopasowaniu oddziaływań wychowawczych, stanowi większe ryzyko pojawienia się takich zaburzeń.

Zastanów się, który z wymienionych rodzajów temperamentu najbardziej pasuje do ciebie.

Źródło: Sammie Vasquez, domena publiczna.

Regulacyjna teoria temperamentu

Do powstania tej teorii przyczyniły się badania polskiego psychologa Jana Strelaua nad podstawowymi cechami układu nerwowego w ujęciu Iwana Pawłowa. Wyrosła ona z przekonania, że cechy temperamentu odnoszą się przede wszystkim do formalnych cech zachowania. Z kolei formalna charakterystyka zachowania sprowadza się do aspektu energetycznego i czasowego, które wyznaczają strukturę temperamentu.

W początkowym kształcie postulowano istnienie dwóch cech temperamentu: reaktywności i aktywności. Reaktywność to charakterystyczna dla danej osoby intensywność reakcji na poszczególne bodźce, sytuacje czy zachowania innych ludzi. Aktywność przejawia się w ilości i zakresie podejmowanych działań o określonej wartości stymulacyjnej. Duży poziom aktywności idzie w parze z niską reaktywnością i odwrotnie – wysokiej reaktywności towarzyszy niska aktywność. Rolą aktywności

jest bowiem regulacja pobudzenia do poziomu optymalnego dla człowieka. Jednostki wysoko reaktywne wykazują dużą wrażliwość oraz małą wydolność. Osoby nisko reaktywne odwrotnie – ich wrażliwość jest mała, podczas gdy wydolność duża. Osoby nisko reaktywne mają duże zapotrzebowanie na stymulację, wysoko reaktywne małe jej zapotrzebowanie.

Źródłem stymulacji mogą być własne zachowania i stany wewnętrzne oraz fizyczne i społeczne otoczenie jednostki. Ogólnie można powiedzieć, że osoby wysoko reaktywne dobrze funkcjonują w sytuacjach jednoznacznie określonych, kiedy wiedzą, co mają wykonać, w jaki sposób i w jakim czasie. Dodatkowe zadania czy obowiązki powodują u nich zmęczenie, znużenie i wycofywanie się z sytuacji zadaniowej. Po otrzymaniu zadania wykazują tendencję do uniknięcia niepowodzenia w jego realizacji, dlatego znaczną część czasu poświęcają na czynności przygotowawcze, pomiarowe, kontrolne i dlatego zadania wykonują dłużej, ale mniej popełniają błędów, pomyłek. Natomiast osoby nisko reaktywne osiągają poziom optymalnego funkcjonowania przy dużej liczbie silnych bodźców. Mają zapotrzebowanie na stymulację i dlatego podejmują dodatkowe zadania i obowiązki (są np. aktywni społecznie). Po otrzymaniu zadania od razu przystępują do jego realizacji, pomijając czynności zabezpieczające dobre wykonanie (przygotowawcze). Dlatego wykonują zadania w krótszym czasie, ale popełniają wiele błędów.

Sześć cech temperamentu

Teoria Jana Strelaua pozwoliła wyodrębnić sześć cech temperamentu. Są to:

Badania wskazują, że czynnik genetyczny wyjaśnia przeciętnie około 40% cech temperamentu. Cechy te są warunkowane specyficzną dla jednostki fizjologią i biochemią układu nerwowego, odpowiedzialną za regulację energetycznych i czasowych aspektów zachowania.

Znaczenie temperamentu dla dzieci i dorosłych

Jakie konsekwencje mają różnice indywidualne w zakresie temperamentu? Wpływ temperamentu najsilniej ujawnia się **warunkach trudnych** – w sytuacji konfliktu, przeciążenia, przeszkód na drodze do realizacji celów. Przebieg działania w sytuacji silnie pobudzającej będzie zależny między innymi od reaktywności jednostki.

Osoby wysoko reaktywne będą bardziej skłonne do „załamania się” pod wpływem trudności, u osób nisko reaktywnych można zaś spodziewać się większej odporności. W sytuacjach trudnych mogą występować dwa odmienne sposoby reagowania – obronny, który polega na rezygnacji z osiągnięcia celu i pojawieniu się zachowań nieukierunkowanych na redukcję napięcia (płacz, gniew), oraz zadaniowy, który oznacza utrzymanie działania i podjęcie prób pokonania przeszkody. Osoby wysoko reaktywne częściej będą prezentować typ pierwszy, nisko reaktywne drugi.

Różnice w tym zakresie łatwo zaobserwować już u małych dzieci – jedne w obliczu przeszkód łatwo rezygnują, płaczą, mają ataki złości, łatwo zrażają się niepowodzeniami (np. na trudności szkolne reagują zniechęceniem się do nauki). Inne zaś prezentują wytrwałość i konsekwencję w zabawie, co potem ujawnia się w pracy szkolnej i innych obowiązkach.

Osoby o odmiennych cechach temperamentu tak organizują sobie warunki i wybierają takie sytuacje, które będą odpowiadały ich zapotrzebowaniu na stymulację. Regulują przy tym tempo działania czy różnorodność wykonywanych czynności. Działania, które dla osób wysoko reaktywnych będą pożądane i atrakcyjne, dla nisko reaktywnych mogą okazać się nudne i nieciekawe. Oczywiście zależność odwrotna także występuje. Temperament wpływa więc na styl działania, rodzaj podejmowanych działań i ich efektywność.

Słownik

organizacja społeczna

układ wzorów zachowania, instytucji, ról społecznych oraz środków kontroli społecznej, który umożliwia funkcjonowanie zbiorowości, zaspokajanie potrzeb członków i rozwiązywanie potencjalnych problemów i konfliktów

osobowość

zespół stałych i zmiennych cech psychofizycznych, które są związane z wszystkimi działaniami, doznaniem i potrzebami osoby na poziomie fizjologicznym, charakteru, intelektu i duchowym

socjalizacja

(z łac. *socialis* – społeczny, towarzyski); uspołecznienie, proces nabywania przez podmiot umiejętności (a przede wszystkim przyswajania systemu wartości, norm i wzorów zachowań akceptowanych i podtrzymywanych przez zbiorowość lub społeczeństwo); proces, w którym jednostka – ze swoimi specyficznymi biologicznymi i psychicznymi dyspozycjami – staje się dojrzała społecznie; w wyniku tego zostaje wyposażona w dynamicznie podtrzymywane w okresie całego życia zdolności i umiejętności skutecznego działania w obrębie całego społeczeństwa (jak i w poszczególnych jego elementach); jednocześnie jest to proces powstawania i rozwoju osobowości, zachodzący we wzajemnej zależności ze społecznie przekazywanym środowiskiem socjalnym i materialnym

socjalizacja pierwotna

faza procesu socjalizacji, w której dziecko nabywa podstawowe kompetencje kulturowe: umiejętności komunikacyjne, wiedzę, normy, wartości i wzory działania oraz uczy się roli dziecka i rozpoznaje role tak zwanych znaczących innych (rodziców, dziadków i innych osób z najbliższego kręgu rodzinnego)

Gra interaktywna

Polecenie 1

Rozwiąż interaktywny quiz i sprawdź swoją wiedzę na temat temperamentu.

Test

Sprawdź swoją wiedzę dotyczącą temperamentu

Poziom
trudności:

łatwy

Limit czasu:

7 min

Twój ostatni
wynik:

-

Uruchom

Ćwiczenie 1

Wymień pięć cech swojego temperamentu, a następnie podaj, jaki masz temperament według koncepcji Alexandra Thomassa i Stelli Chess.

Ćwiczenie 2

Zajmij stanowisko: czy temperament wpływa na podejmowane przez człowieka decyzje?

Swoje zdanie uzasadnij minimum dwoma argumentami.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dokończ zdanie.

Perseweratywność to...

- tendencja do szybkiego reagowania, utrzymywania wysokiego tempa aktywności i łatwej zmiany jednego zachowania na inne w odpowiedzi na zmiany w otoczeniu.
- tendencja do kontynuowania i powtarzania zachowań oraz doświadczania stanów emocjonalnych po zakończeniu działania bodźca (sytuacji), który te zachowania i stany wywołał.
- zdolność do reagowania na bodźce zmysłowe o małej wartości stymulacyjnej.
- tendencja do intensywnego reagowania na bodźce wywołujące emocje, wyrażająca się w dużej wrażliwości i niskiej odporności emocjonalnej.

Ćwiczenie 2

Wskaż wymiary interakcyjnej koncepcji temperamentu Thomassa i Chess.

- aktywność
- rytmiczność
- łatwość adaptacji
- rozległość
- spontaniczność

Ćwiczenie 3

Zdecyduj, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Według niektórych badaczy pojęcia temperamentu i osobowości są tożsame.	☐	☐
Reaktywność to charakterystyczna dla danej osoby intensywność reakcji na poszczególne bodźce, sytuacje czy zachowania innych ludzi.	☐	☐
Badania wskazują, że czynnik genetyczny nie ma wpływu na cechy temperamentu.	☐	☐
Powstała w starożytności typologia temperamentu, nie jest już współcześnie wykorzystywana przez badaczy.	☐	☐

Ćwiczenie 4

Połącz pojęcia z ich definicjami.

zdolność do reagowania na bodźce zmysłowe o małej wartości stymulacyjnej, brak prawidłowej definicji, tendencja do szybkiego reagowania i utrzymywania wysokiego tempa aktywności, tendencja do podejmowania zachowań o dużej wartości stymulacyjnej

zwawość	
wrażliwość sensoryczna	
aktywność	
reaktywność emocjonalna	

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Jan Strelau

Temperament w pigułce

Należy podkreślić, że wszystkie konstytucjonalne typologie temperamentu, podkreślające biologiczną, w tym genetyczną podstawę temperamentu, mają charakter deterministyczny, ignorują bowiem rolę środowiska, szczególnie społecznego. Co więcej, czasem były wykorzystywane jako „naukowe” argumenty, uzasadniające poglądy rasistowskie. Przykładem może być głoszona w Niemczech ideologia faszystowska o wyższości rasy germańskiej nad innymi narodami, co znalazło wyraz m.in. w traktowaniu przez faszystów siebie jako „nadludzi” (Übermensch).

Źródło: Jan Strelau, *Temperament w pigułce*, 2018 r., dostępny w internecie: charaktery.eu [dostęp 1.02.2021 r.].

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Marcin Charczyński

Temperament – to się przydaje

Ważny wkład w rozumienie pojęcia temperamentu wniósł Iwan Pawłow. Postawił hipotezę, że każdym zachowaniem kieruje układ nerwowy (tzw. zasada nerwizmu). Podczas prowadzenia badań nad warunkowaniem odruchów poczynił obserwacje, które wykazały istnienie różnic indywidualnych w przebiegu opisanych procesów. Dotyczyły one np. prędkości powstawania odruchu, jego stałości czy dokładności. Pawłow wysunął hipotezę, że za te różnice odpowiedzialne są określone właściwości układu nerwowego. Należą do nich:

Siła procesu pobudzenia - (uważana za najważniejszą w tej koncepcji) - zdolność komórek korowych do pracy. Polega na tym, że komórka wytrzymuje silną stymulację bez włączania swoistego „bezpiecznika”, jakim jest hamowanie ochronne.

Hamowanie ochronne - (o charakterze bezwarunkowym) właściwość komórek zapewniająca ochronę przed przeciążeniem układu nerwowego.

Równowaga procesów nerwowych - zdolność do hamowania pobudzeń w celu stworzenia miejsca dla bardziej adekwatnych reakcji na bodźce.

Ruchliwość procesów nerwowych - przejawia się w szybkości hamowania reakcji na bodziec tak, by ustąpić miejsca innej.

Odpowiednie kombinacje powyższych właściwości tworzą typy układu nerwowego uważane za fizjologiczne odpowiedniki temperamentu. Podstawą były typy Hipokratesa-Galena. Ze względu na siłę procesu pobudzenia wyodrębniony został typ słaby (odpowiednik melancholika). Typ ten, uwzględniając rozróżnienie dotyczące równowagi między siłami pobudzenia i hamowania, dzieli się na zrównoważony (odpowiednik choleryka) i silny. Ten z kolei możemy podzielić na ruchliwy (odpowiednik sangwinika) i powolny (odpowiednik flegmatyka). Koncepcja ta pokazała, że wymiary temperamentu są konstruktami hipotetycznymi, a pomimo tego znajdują swoje odzwierciedlenie w biologii czy neurofizjologii organizmu.

Źródło: Marcin Charczyński, *Temperament – to się przydaje*, 2003 r., dostępny w internecie: psychologia.edu.pl [dostęp 1.02.2021 r.].

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Elżbieta Mikołajczyk, Jerzy Samochowiec

Cechy osobowości u pacjentek z zaburzeniami odżywiania

Do badań nad zaburzeniami odżywiania używa się specjalnie do tego celu stworzonych kwestionariuszy. Jednym z nich jest skonstruowany przez kanadyjskich badaczy Eating Disorders Inventory, który oprócz parametrów objawowych (dążenie do bycia szczupłą, bulimia, niezadowolenie z własnego ciała) uwzględnia cechy psychologiczne związane z zaburzeniami odżywiania, między innymi: perfekcjonizm, niską samoocenę, pewne aspekty aleksytymii, zaburzenia regulacji impulsów. (...)

W wymiarach temperamentu stwierdzono różnice między podgrupami pacjentek w zależności od typu zaburzeń odżywiania. Pacjentki z bulimią charakteryzowały się wysokim wymiarem Zapotrzebowania na Stymulację (NS, Novelty Seeking). Natomiast pacjentki „restrykcyjne” wyróżniały się większą Wytrwałością (P, Persistence) i niskim Zapotrzebowaniem na Stymulację. Pacjentki z bulimicznym typem jadłowstrętu reprezentowały pośredni typ profilu osobowości między bulimią i restrykcyjną postacią anoreksji.

Źródło: Elżbieta Mikołajczyk, Jerzy Samochowiec, *Cechy osobowości u pacjentek z zaburzeniami odżywiania*, „Psychiatria” 2004, nr 1 (2), s. 93.

Wyjaśnij, czy temperament ma związek z zaburzeniami odżywiania.

Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Tadeusz Sankowski

Wybrane psychologiczne aspekty aktywności sportowej

W odniesieniu do dyscyplin opartych na cyklicznym wysiłku wytrzymałościowym, obserwacje prowadzone na młodych pływakach wykazały, że u osób wysokoreaktywnych tempo przyrostu sprawności sportowej w porównaniu z osobami niskoreaktywnymi było istotnie niższe. Uzyskany rezultat a także inne badania upoważniają do stwierdzenia, że w dyscyplinach sportu, takich jak wymienione wyżej pływanie, lekkoatletyczne biegi długie, narciarstwo biegowe, kolarstwo szosowe, łyżwiarstwo szybkie, wioślarstwo itp. jednostki wysokoreaktywne należą do rzadkości i w porównaniu z niskoreaktywnymi uzyskują gorsze wyniki. (...)

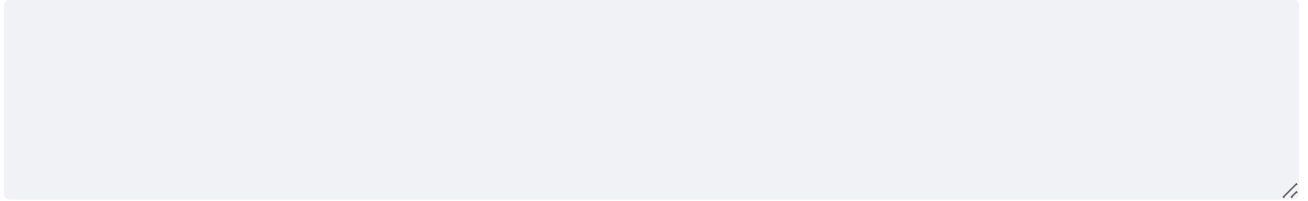
Prawidłowość podobnego typu możemy dostrzec również w przypadku dyscyplin sportu, w których ma miejsce wysoki stopień zagrożenia fizycznego. W takich dyscyplinach jak taternictwo, pilotaż samolotowy, spadochroniarstwo, wyścigi na żużlu, czy wyścigi motocyklowe na torach istotnie dominują osoby niskoreaktywne. Zatem towarzyszące tym dyscyplinom wysokie napięcie emocjonalne w przypadku osób wysokoreaktywnych w istotnej mierze obniża ich skuteczność sportową.

Jest wreszcie grupa dyscyplin takich jak: hokej na lodzie, rugby, piłka ręczna, boks, taekwondo, zapasy itp. niekiedy uznawanych za „męskie”, z wyraźnie zaznaczonymi symptomami agresywności, w których również niewielkie szanse powodzenia posiadają osoby wysokoreaktywne. W tym przypadku, podobnie jak w odniesieniu do dyscyplin o wysokim stopniu zagrożenia fizycznego, udział

w treningach a zwłaszcza podczas rywalizacji sportowej wiąże się z wyzwalaniem szczególnie silnych pobudzeń emocjonalnych (stresowych), źle tolerowanych przez osoby wysokoreaktywne.

Źródło: Tadeusz Sankowski, *Wybrane psychologiczne aspekty aktywności sportowej*, 2001 r., dostępny w internecie: wbc.poznan.pl [dostęp 1.02.2021 r.].

Wyjaśnij, czy trenerzy i kluby sportowe powinny przeprowadzać selekcję kandydatów na zawodników pod kątem ich temperamentu.

Dla nauczyciela

Autorka: Małgorzata Krzeszowska

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Temperament – jego istota, źródła i wpływ na społeczne zachowania człowieka

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

I. Człowiek w społeczeństwie.

Uczeń:

- 1) charakteryzuje klasyczne koncepcje osobowości;
- 2) wyjaśnia kwestię racjonalności, emocji, uczuć, temperamentu i charakteru w postępowaniu człowieka; rozróżnia inteligencję i inteligencję emocjonalną.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie temperamentu;
- omawia składowe temperamentu;
- analizuje wybrane teorie temperamentu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- mapa myśli;
- metoda plakatu;

- metoda kuli śnieżnej;
- dyskusja.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Przedstawienie tematu zajęć: „Temperament – jego istota, źródła i wpływ na społeczne zachowania człowieka” i celów zajęć.
2. Weryfikacja wiedzy potocznej. Uczniowie indywidualnie przygotowują mapy myśli związane z tematem. Wybrana lub chętna osoba zapisuje propozycje na tablicy. Reszta zespołu klasowego uzupełnia mapę swoimi pomysłami.

Faza realizacyjna

1. Metoda kuli śnieżnej. Uczniowie w parach ustalają definicję temperamentu, zapisują na kartce, potem łączą się w czwórki i ósemki pracujące dalej nad definicją. Na koniec wspólnie decydują i wybierają definicję spośród zaproponowanych.
2. Praca w trzech grupach. Zespoły losują jedną z teorii i na podstawie materiałów w sekcji Przeczytaj opracowują zagadnienia.
 - gr. I – teoria Hipokratesa i Galena;
 - gr. II – interakcyjna koncepcja temperamentu Alexandra Thomassa i Stelli Chess;
 - gr. III –regulacyjna teoria temperamentu.

Grupy przygotowują plakaty dotyczące tych teorii, na których zawierają najistotniejsze ich aspekty. Następnie prezentują plakaty na forum klasy i omawiają wylosowaną teorię.

3. Praca w parach – gra interaktywna. Po rozwiązaniu quizu porównanie wyników z rezultatami innych par. Na koniec omówienie pytań, które sprawiły trudność.

4. Podział na grupy i przygotowanie argumentów do dyskusji dotyczącej zagadnień poruszonych w ćwiczeniu 2 dołączonym do gry. Uczniowie dyskutują, a następnie wybrane osoby przedstawiają wnioski, które są zapisywane w odpowiedzi do ćwiczenia.

Faza podsumowująca

1. Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 6–8 z sekcji Sprawdź się.

Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą i ustalają jedną wersję odpowiedzi.

2. Wybrana lub chętna osoba ponownie odczytuje temat lekcji, następnie podsumowuje zajęcia, wskazując, czego się dowiedziała.

Praca domowa:

Wykonaj pozostałe ćwiczenia z sekcji Sprawdź się.

Materiały pomocnicze:

Jan Strelau, *Psychologia temperamentu*, Warszawa 2020.

Jan Strelau, *Temperament osobowość działanie*, Warszawa 1985.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimediu:

Uczniowie mogą wykorzystać multimediu z sekcji „Gra interaktywna” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.